

О.В. Вакун, к.е.н., доц.*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету***О.С. Дика, к.е.н., доц.***Державний університет «Житомирська політехніка»*

Кримінологічна характеристика та оцінка порушень правил державного експортного контролю

Стаття присвячена аналізу кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, відповідно до статті 333 Кримінального кодексу України. Досліджено актуальність теми в контексті євроінтеграційних процесів, воєнних загроз та необхідності забезпечення національної безпеки. Проведено оцінку динаміки правопорушень за 2013–2024 рр., зокрема кількості облікованих справ, скерованих до суду, засуджених осіб, видів і суворості покарань, а також вікової структури правопорушників. Встановлено переважання штрафів як основного виду покарання, низький рівень застосування суворих санкцій, таких як позбавлення волі, та домінування вікової групи 30–50 років серед правопорушників. Запропоновано напрями вдосконалення системи державного експортного контролю для підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення відповідності міжнародним стандартам.

Ключові слова: державний експортний контроль; кримінальні правопорушення; стаття 333 КК України; бюджетна безпека; євроінтеграція; кримінологічна характеристика.

Актуальність теми. Одним з правових наслідків ефективності та результативності системи державного експортного контролю є притягнення до кримінальної відповідальності порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю. «Характеризуючи злочинність у сфері державного експортного контролю необхідно передусім, зауважити той факт, що політика держави стосовно експортного контролю входить до загального комплексу заходів щодо реалізації політичного курсу України всередині країни та за її межами і торкається значного кола безпекових питань. Головна мета, яку вона переслідує, – забезпечити безпеку держави, захистити економічні, політичні та військові інтереси держави, реалізувати вимоги міжнародних договорів у галузі нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, а також створення умов для інтеграції економіки України у світову економічну систему» [3].

Це питання регулюється в Україні Кримінальним кодексом, зокрема статтею 333 «Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю». Кримінологічна характеристика зазначених видів кримінальних правопорушень дозволить встановити характеристику об'єктної складової системи державного експортного контролю та визначити напрями державного управління процесами експорту товарів військового призначення та подвійного використання.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку кримінально-правового механізму державного управління експортом товарів військового призначення та подвійного використання та державного експортного контролю досліджувалися вітчизняними та закордонними вченими зокрема: В.М. Бегма, Ю.О. Виборнова, С.П. Галака, С.В. Грачов, Д.М. Горбачов, Є.О. Грицай, О.М. Гришуткін, О.М. Дмитренко, А.О. Данилевський, О.М. Лазаренко, Ю.Г. Мацько, С.С. Мірошніченко, Р.С. Орловський, О.О. Пономарьов, Н.В. Попельнюк, Г.М. Перепелиця, О.І. Плужник, Н.М. Скляр, С.Г. Стріха, С.І. Кондратов, О.І. Сівер, О.В. Шамара, Ю.Г. Чеченюк, С.І. Харченко, С.С. Яценко та інші.

Викладення основного матеріалу. «Сучасна ситуація у світі характеризується наростанням глобальних викликів і загроз, до яких належать поширення зброї масового ураження та тероризм. Провідні країни світу об'єднують свої зусилля для боротьби з цими небезпечними явищами, відтак, дедалі більш потрібною стає необхідність зміцнення колективних і правових засад у розв'язанні актуальних проблем міжнародної безпеки. У цьому контексті, майбутнє України як правової європейської держави залежить від реалій сьогодення. Натомість питання ефективного запобігання та протидії злочинності під час міжнародної передачі товарів військового призначення та подвійного використання є однією з важливих проблем, яку намагається успішно вирішувати наша держава шляхом удосконалення державного експортного контролю. Актуальність цього питання зумовлена тим, що злочинність у сфері державного експортного контролю провокує та поглиблює суспільні кризові явища, які шкодять іміджу України на світовій арені, руйнує засади розбудови правової держави» [3]. Це особливо важливо для України із таких позицій:

– по-перше, повномасштабне вторгнення обумовило прикуту увагу до України з боку основних партнерів, які надають міжнародну технічну допомогу, фінансують придбання зброї, фінансують державні видатки та інше. Довіра країн-партнерів ґрунтується на довірі до системи права, державної влади, політичного режиму, та системи державного управління, зокрема державного експортного контролю як складової забезпечення відповідного рівня національної безпеки;

– по-друге, інтеграційні процеси до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу обумовлюють сукупність вимог до системи державного експортного контролю, особливо в умовах загострення ситуації на міжнародній політичній арені та воєнних загроз для Європи.

Зазначене вимагає особливого підходу до протидії кримінальним правопорушенням проти порядку міжнародних передач товарів. «У ст. 333 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачається кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю. Водночас саме по собі суспільно небезпечне діяння, яким є порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів однозначно не вказує на момент закінчення цього злочину, оскільки у диспозиції ч. 1 цієї статті йдеться про порушення відповідних правил. При цьому встановити суть відповідного суспільно небезпечного діяння можна через з'ясування відповідних ознак у нормативно-правових актах, які регламентують порядок здійснення міжнародних передач товарів, оскільки відповідна диспозиція є бланкетною, а також на підставі аналізу судової практики» [1].

«Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, полягає у порушенні визначеного порядку здійснення міжнародних перевезень товарів, що підлягають державному експортному контролю, проте товари легально переміщуються через митний кордон, а суть порушення становить відсутність або порушення умов ліцензування неналежної або неналежний дозвіл на експорт, імпорт або транзит товарів через територію України. Поряд з тим вчинення діяння, у якому поєднано ознаки і контрабанди, і порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, тобто переміщення через митний кордон України з порушенням встановленого порядку такого переміщення матеріалів і обладнання до зброї масового ураження, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, військового майна, яке належить до певних видів сировини, матеріалів, обладнання чи технологій, стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких встановлено відповідні правила вивезення за межі України) кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених статтями 201 і 333 КК України» [2].

В цьому дослідженні приділено увагу оцінці кримінальних правопорушень за статтею 333 «Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю» (далі ст. 333) в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (2013–2024 рр.), зокрема аналіз стосуватиметься таких складових:

– динаміка кількості кримінальних правопорушень за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (рис. 1);

– покарання за ст. 333, які призначалися реально в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (абсолютні значення – табл. 1; відносні значення – табл. 2);

– суворість реальних покарань за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (рис. 2);

– вік вчинення кримінального правопорушення за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (рис. 3);

– Динаміка віку вчинення кримінального правопорушення за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (рис. 4).

Найвищий показник облікованих правопорушень ст. 333 «Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю» зафіксовано у 2020 р. – 94 справи, що свідчить про значне зростання активності правоохоронних органів у цій сфері. Після цього спостерігається коливання кількості зареєстрованих правопорушень, з тенденцією до зниження, так у 2021 р. зареєстровано 70 справ, у 2022 р. лише 34, однак у 2023 р. зафіксовано зростання до 56 справ, а у 2024 р. – 54.

Максимальна кількість матеріалів, скерованих до суду зареєстровано у 2017 р. понад 33 випадки, однак у 2019 р. спостерігалось зменшення до 24, протягом 2020 – 2021 рр. показник коливався в межах 21 – 30 відповідно, у 2024 р. зафіксовано збільшення – 22.

Кількість засуджених осіб зросла з 14 випадків у 2016 р. до 46 у 2020 р., що є найвищим значенням за період. Однак у 2022–2023 рр. показники знову знизилися до 12 у 2022 р., у 2024 р. зафіксовано збільшення з незначним зростанням до 24 справ.

Рис. 1. Динаміка кількості кримінальних правопорушень за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (2013–2024 рр.)

Протягом усього періоду показник «призначено реальне позбавлення волі» залишався незначним та коливався в межах від 0 до 3 осіб на рік.

Найбільша кількість звільнених осіб від покарання за досліджуваний було зафіксовано у 2018 р. та їх кількість становила понад 8 осіб, на кінець 2024 р. їх чисельність становила 6 осіб.

Таким чином, попри значну кількість облікованих правопорушень у деякі роки, лише незначна частина справ доходить до стадії винесення вироку з реальним покаранням.

У таблиці 1 відображено показники за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено» за 2013–2024 рр.

Таблиця 1
Покарання, які призначалися реально (абсолютні значення), за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (2013–2024 рр.)

Рік	Призначено реальних покарань	Довічне позбавлення волі	Позбавлення волі	Обмеження волі	Тримання в дисциплінарному батальйоні	Арешт	Виправні роботи	Службові обмеження для військовослужбовців	Громадські роботи	Штраф	Позбавлення права займатися певною діяльністю
2013	18	0	0	0	0	0	0	0	0	18	0
2014	13	0	0	0	0	0	0	0	0	13	0
2015	13	0	0	0	0	0	0	0	0	13	0
2016	23	0	0	0	0	0	0	0	0	23	0
2017	28	0	0	1	0	0	0	0	0	27	0
2018	27	0	1	0	0	0	0	0	0	26	0
2019	34	0	0	0	0	0	0	0	0	34	0
2020	43	0	0	0	0	0	0	0	0	43	0
2021	30	0	0	1	0	0	0	0	0	29	0
2022	10	0	0	1	0	0	0	0	0	9	0
2023	6	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0
2024	18	0	1	0	0	0	0	0	0	17	0

Упродовж усього аналізованого періоду єдиним видом покарання, який масово застосовувався до засуджених осіб, є штраф. Максимальне значення зафіксовані у 2020 р. – 43 випадки, 2019 р. – 34, 2018 р. – 26, 2017 р. – 27, що свідчить про переважання фінансових санкцій над іншими формами покарань. У 2023 р. кількість штрафів скоротилася до 6 випадків, однак у 2024 р. зросла до 17.

Позбавлення волі застосовувалося лише один раз у 2018 р. та один раз у 2024 р., що вказує на надзвичайно рідкісне застосування цього суворого заходу. Обмеження волі зафіксовано у 2017 р. – 1, та у 2021 та 2022 р. – 1.

Виправні роботи, арешт, громадські роботи, тримання в дисциплінарному батальйоні, відсутність довічного позбавлення волі, позбавлення права займатися певною діяльністю – протягом 2013–2024 рр. не застосовувалися жодного разу.

Найвища кількість призначених реальних покарань спостерігається у 2020 р. – 43, після чого вона різко зменшилася у 2022 р. – 10, у 2023 р. – лише 6, що може бути пов'язано з трансформацією правоохоронних пріоритетів у зв'язку з повномасштабною війною або зі зменшенням кількості задокументованих правопорушень. У 2024 р. показник знову зростає – до 18 випадків.

У таблиці 2 представлено показники за ст. 333 «Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю» в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено за 2013–2024 рр.

Таблиця 2

Покарання, які призначалися реально (відносні значення), за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (2013–2024 рр.)

Рік	Призначено реальних покарань	Довічне позбавлення волі	Позбавлення волі	Обмеження волі	Тримання в дисциплінарному батальйоні	Арешт	Виправні роботи	Службові обмеження для військовослужбовців	Громадські роботи	Штраф	Позбавлення права займатися певною діяльністю
2013	100	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0
2014	100	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0
2015	100	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0
2016	100	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0
2017	100	0	0	3,57	0	0	0	0	0	96,43	0
2018	100	0	3,7	0	0	0	0	0	0	96,3	0
2020	100	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0
2021	100	0	0	3,33	0	0	0	0	0	96,67	0
2022	100	0	0	10	0	0	0	0	0	90	0
2023	100	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0
2024	100	0	5,56	0	0	0	0	0	0	94,44	0

Упродовж досліджуваного періоду найбільш показовими є домінування штрафних санкцій, а саме протягом 2013–2016 рр. та у 2019–2022 рр. зафіксовано 100 % випадків призначення реального покарання застосовувалися штрафи.

У наступні роки частка штрафів почала поступово знижуватись, у 2017 р. – 96,43 %, у 2018 – 96,3 %, у 2021 – 96,67 %, у 2024 – 94,44 %. У поодиноких випадках призначалися обмеження волі у 2017 р. 3,57 %, та 3,33 % – 2021 р. У 2018 р. вперше застосовано позбавлення волі та становило 3,7 % та знову у 2024 – 5,56 %.

Інші види покарань, такі як виправні роботи, арешт, службові обмеження, громадські роботи, позбавлення права займатися певною діяльністю, довічне позбавлення волі, тримання у дисциплінарному батальйоні протягом 2013–2024 рр. не застосовувалися, що вказує на їх відсутність у практиці судового реагування на ці правопорушення.

На рисунку 2 представлено показники суворості реальних покарань за статтею 333 «Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю» в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено за 2013–2024 рр.

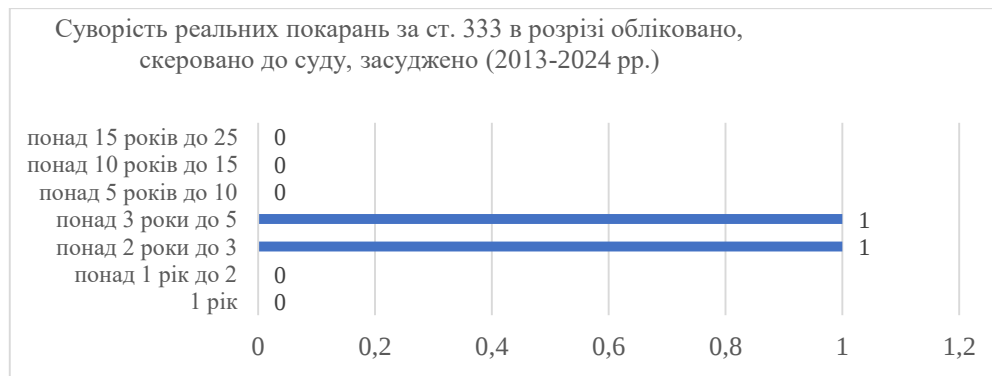

Рис. 2. Суворість реальних покарань за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (2013–2024 рр.)

Отже, з вищенаведених даних (рис. 2) встановлено, що лише у двох випадках за весь досліджуваний період було застосовано покарання у вигляді позбавлення волі. Один випадок стосувався терміну понад 3 роки до 5 років та ще один – понад 2 роки до 3 років.

Усі інші покарання не передбачали реального позбавлення волі або обмежувалися штрафами та іншими м'якими санкціями.

На рисунку 3 представлено розподіл кількості засуджених осіб за ст. 333 ККУ залежно від віку на момент вчинення правопорушення у період 2013–2024 рр.

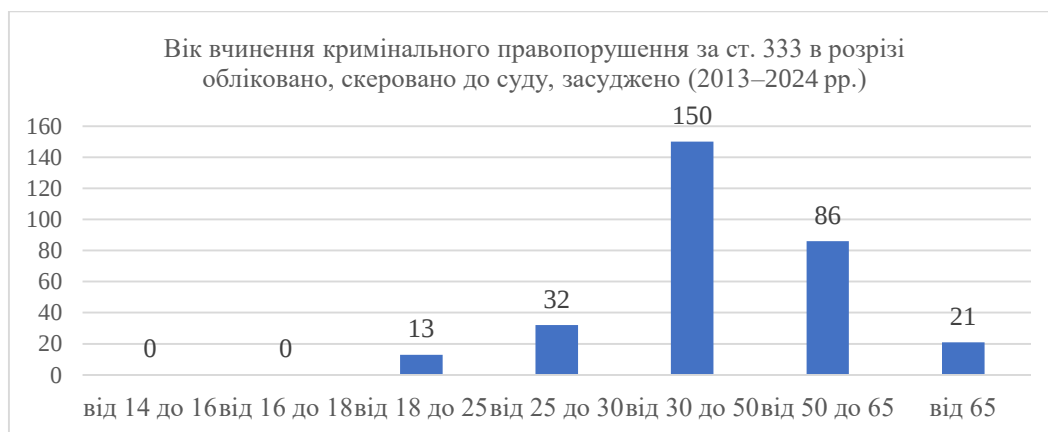

Рис. 3. Вік вчинення кримінального правопорушення за ст. 333 в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (2013–2024 рр.)

Найбільша кількість кримінальних правопорушень була вчинена у віковій групі 30 – років понад 150 випадків, що становить переважну більшість серед усіх зафіксованих порушень.

Другою за кількістю є група 50–65 років – 86 випадків, що також свідчить про активність осіб старшого середнього віку у правопорушеннях, пов'язаних з експортним контролем.

Помітну кількість порушень також зафіксовано у групах 25–30 років – 32 випадки та 18–25 років – 13 випадків, що може свідчити про обмежене залучення молодших осіб до подібної кримінальної діяльності.

Повна відсутність зафіксованих випадків у вікових групах до 18 років, а також від 14 до 16 і від 16 до 18 років, є очікуваною з огляду на специфіку злочину, який, як правило, вимагає доступу до зовнішньоекономічної діяльності або посадових повноважень.

На рисунку 4 відображено зміну вікової структури осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за статтю 333 ККУ у період з 2013 по 2024 рр..

Упродовж усього досліджуваного періоду найбільше правопорушень зафіксовано за віковою категорією 30–50 років та яка, займає найбільшу частку. Найвищий показник зафіксовано у 2022 р. понад 75 %, після 2022 р. спостерігається незначне зниження, проте у 2024 р. вона все ще становить 58,33 %, підтверджуючи ключову роль цієї вікової категорії.

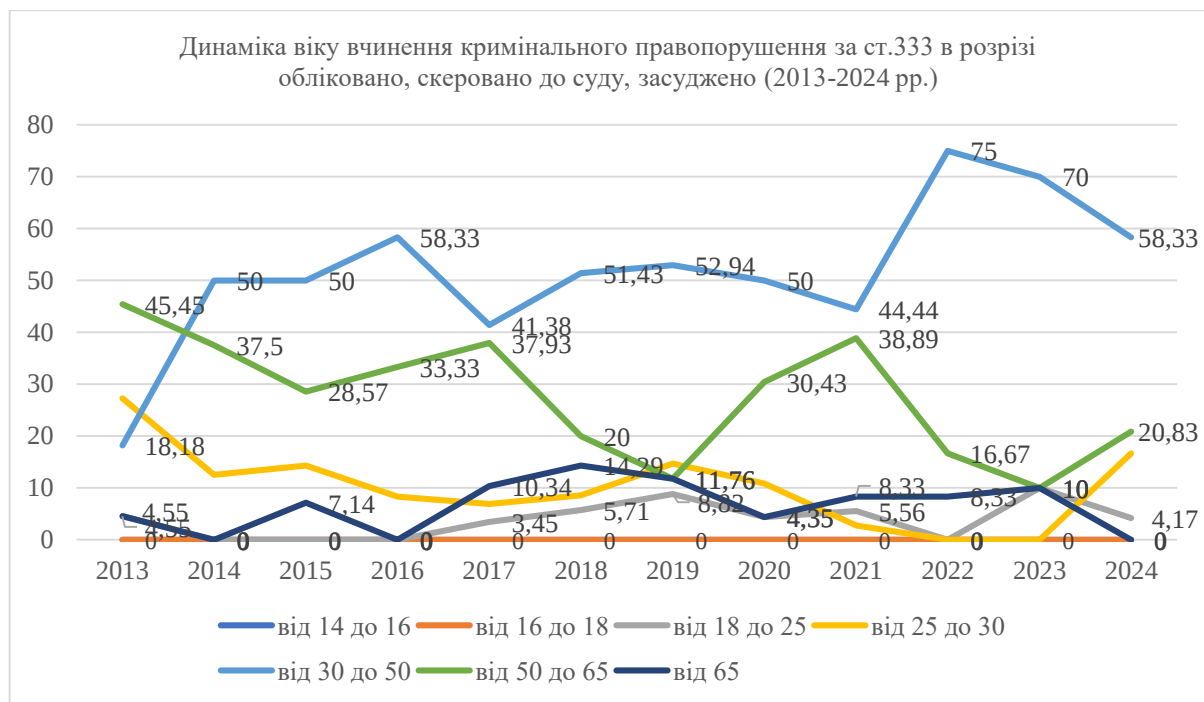

Рис. 4. Динаміка віку вчинення кримінального правопорушення за ст. 333 «Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю» в розрізі обліковано, скеровано до суду, засуджено (2013–2024 рр.)

Найвищі показники за віковою групою 30–50 років припадають на 2022 р. – 75 % від загальної кількості засуджених. У 2024 р. спостерігається зниження до 58,33 %, однак ця група продовжує залишатися основною серед правопорушників.

Група правопорушників 1825 років демонструє тенденцію до зниження, так у 2013 р. їх частка становила – 45,45 %, на кінець досліджуваного періоду – 20,83 %. Після відносного зростання в 2021 р. – 38,89 %, рівень знову низився.

У 2024 р. їх частка осіб віком 25–30 років склала 16,67 %, демонструючи зростання порівняно з попередніми роками.

У 2024 р. зафіксовано зростання старшої вікової групи 65 років і більше, що досягла значення – 16,67 %, що вдвічі перевищує показник 2022 р. – 8,33 %.

Упродовж усього досліджуваного періоду групи до 18 років (14–16 та 16–18 років) становлять незначну частку (0–1 %), що свідчить про відсутність участі цієї категорії осіб у операціях з товарами, що підлягають експортному контролю.

Висновки. Аналіз кримінологічної ситуації щодо порушень порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю за ст. 333 КК України у період 2013–2024 рр., дозволяє зробити такі висновки. Протягом зазначеного періоду спостерігалось нерівномірне коливання кількості облікованих кримінальних правопорушень, з максимальним значенням у 2020 р., що становило понад 94 справи. Попри наявність зафіксованих порушень, лише обмежена частина справ доходила до стадії винесення вироку та ще найменше до реального покарання.

У структурі призначених покарань переважали штрафи, які залишались основними протягом усього аналізованого періоду та коливалися в межах 96–100 % випадків, тоді як позбавлення волі застосовувалося лише у поодиноких випадках у 2018 та 2024 роках. Інші види санкцій, такі як арешт, громадські чи виправні роботи, службові обмеження та довічне ув'язнення, не мали практичного застосування, що вказує на низький рівень суворості кримінально – правового реагування на дані правопорушення.

Віковий аналіз засуджених осіб свідчить, що основною категорією правопорушників були особи віком 30–50 років, на які припадає понад 50 % усіх зафіксованих випадків. Залучення молоді до таких злочинів було мінімальним, а участь осіб до 18 років практично відсутня, що пов'язано зі специфікою злочину, який передбачає наявність спеціальних знань, доступ до зовнішньоекономічної діяльності та адміністративних повноважень. Натомість у 2024 р. спостерігається зростання частки правопорушників віком 65 років і більше, що може свідчити про зміну соціально-економічного профілю суб'єкта злочину.

Список використаної літератури:

1. Горбачов Д.М. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю: проблеми визначення моменту закінчення / Д.М. Горбачов // Аналітико-порівняльне правознавство. – 2025. – Вип. 3. – С. 354–359 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334321>.
2. Пономарьов О.О. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю / О.О. Пономарьов // Часопис Київського університету права. – 2023. – № 1. – С. 165–168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/832>.
3. Попельнюк Н.В. Характеристика злочинності у сфері державного експортного контролю: кримінологічний вимір / Н.В. Попельнюк // Право та державне управління. – 2020. – Т. 1, № 1. – С. 314–320 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/50.pdf.

References:

1. Horbachov, D.M. (2025), «Porushennia poriadku zdiisnennia mizhnarodnykh peredach tovariv, shcho pidliahaiut derzhavnomu eksportnomu kontroliu: problemy vyznachennia momentu zakinchennia», *Analityko-porivnialne pravoznavstvo*, Issue 3, pp. 354–359, [Online], available at: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334321>
2. Ponomarov, O.O. (2023), «Zarubizhnyi dosvid rehlamentatsii kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia poriadku zdiisnennia mizhnarodnykh peredach tovariv, shcho pidliahaiut derzhavnomu eksportnomu kontroliu», *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, No. 1, pp. 165–168, [Online], available at: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/832>
3. Popelniuk, N.V. (2020), «Kharakterystyka zlochynnosti u sferi derzhavnoho eksportnoho kontroliu: kryminolohichni vymir», *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, Vol. 1, No. 1, pp. 314–320, [Online], available at: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/50.pdf

Вакун Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Західноукраїнського національного університету.

<https://orcid.org/0000-0002-7774-7204>.

Наукові інтереси:

- правове регулювання торгівлі товарами військового призначення та подвійного використання;
- гармонізація національного законодавства з нормами Європейського Союзу та міжнародних режимів експортного контролю.

Дика Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0002-0800-3498>.

Наукові інтереси:

- вплив експортного контролю на зовнішньоекономічну діяльність і міжнародну співпрацю;
- вплив експортного контролю на зовнішньоекономічну діяльність і міжнародну співпрацю;
- державний експортний контроль як інструмент забезпечення національної безпеки;
- порушення правил державного експортного контролю.

Vakun O.V., Dyka O.S.

Criminal characteristics and assessment of violations of state export control rules

The article is devoted to the analysis of criminal offenses related to the violation of the procedure for international transfers of goods subject to state export control, in accordance with Article 333 of the Criminal Code of Ukraine. The relevance of the topic in the context of European integration processes, military threats and the need to ensure national security is studied. The dynamics of offenses for 2013–2024 is assessed, in particular the number of registered cases sent to court, convicted persons, types and severity of punishments, as well as the age structure of offenders. The prevalence of fines as the main type of punishment, the low level of application of severe sanctions, such as imprisonment, and the dominance of the age group of 30–50 years among offenders are established. Directions for improving the state export control system are proposed to increase the effectiveness of combating crime and ensure compliance with international standards.

Keywords: state export control; criminal offenses; Article 333 of the Criminal Code of Ukraine; budget security; European integration; criminological characteristics.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2025.